

MARIA-ELENA OSICEANU, *PERSONALITATE ȘI PERSONAJ*

Nicolae MITROFAN¹
nicolaemitrofan@yahoo.com

Resumé: Les questions abordées dans ce livre, s'inscrivent dans un domaine plus vaste, qui porte sur les connexions indestructibles d'entre personnalité et personnage. L'auteur se propose de présenter un point de vue en ce qui concerne la dynamique de la relation qui existe entre ces deux variables et d'offrir des solutions pour „améliorer” leur interaction, en intervenant d'une manière directe ou indirecte, au niveau individuel ou social.

Foto: Coperta cărții: Maria-Elena Osiceanu², „Personalitate și personaj”, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2009, 432 p.

-
- ¹ Prof. univ. dr., Decan al Facultății de Psihologie și Științele Educației, Universitatea din București.
- ² Psiholog, cercetător științific, doctor în psihologie (specializarea psihopatologie și psihanaliză) al Universității Paris 13; doctor în psihologie (specializarea psihologia personalității) al Universității din București.

Cartea pe care o aducem în atenția cititorilor abordează o problematică de larg interes pentru domeniul psihologiei, și anume: personalitatea umană. Fără îndoială, ideea centrală a lucrării poate fi subsumată opoziției fundamentale dintre ceea ce este aparent și ceea ce este ascuns, dintre manifest și latent, dintre deghizări și dorință, teme care au constituit de la bun început „puncte-reper” în cercetarea psihologică.

Înscriindu-se într-o optică a dualității, personalitatea și personajul descriu *grosso modo*, răspunsurile conștiente și inconștiente ale Eului la solicitările interne și externe. Deși cercetările teoretice și clinice (calitative și cantitative) consacrate explorării personalității și personajului sunt extrem de numeroase, în schimb, este surprinzător de redus numărul de lucrări care vizează studiul relației dintre cele două concepte.

Meritul principal al lucrării *Personalitate și personaj. Particularități ale interacțiunii dinamice* este de a veni să completeze respectiva lacună, în tentativa de a reda continuitatea logică evoluției celor două noțiuni. Pentru a-și atinge scopul, Maria-Elena Osiceanu adună și analizează cu subtilitate date și fenomene reale, oferind o descriere bine elaborată, a influențelor formative pentru constituirea unor idei moderne în planul dinamicii intra și intersihice. În acest din urmă registru, contribuția sa nu trebuie înțeleasă doar ca un simplu demers teoretico-explicativ, prin care își propune să prezinte în termeni dialectici, relația dinamică de condiționare reciprocă dintre personalitate și personaj ci, în egală măsură, ca o expresie a capacității autoarei de a refuza barierele rigide dintre intrasubiectiv (intrapshic) și intersubiectiv (interpersonal).

„Este evident, spune autoarea, că în multe circumstanțe «noi ne vedem prin ochii celuilalt» – fie că acest celălalt este opinia «publică» sau părerea unui individ anume, a cărui stimă sau dragoste înseamnă mult pentru noi. Întrucât ceilalți sunt oglinzile propriilor noastre proiecții, «diformitățile» noastre vor fi percepute în ochii celorlalți. Nu este mai puțin adevărat și că ceilalți ne văd prin intermediul propriilor lor proiecții, fără să ne cunoască așa cum suntem în realitate, motiv pentru care, de multe ori, această inadvertență conduce la situații bulversante și înșelătoare. Aceste relații dublu reversibile sau în «oglinză», sunt un argument favorabil pentru a susține un imperativ necesar: comunicarea

cu sine însuși este esențială. Cu siguranță «mutațiile» vieții intrapsihice nu urmează decât foarte încet marile descoperiri ale umanității, însă ceea ce se va schimba cu siguranță în viitor, este «intercomunicarea» dintre conștient și inconștient, exploatându-se astfel multe din resursele psihice, atâta vreme ignorate».

De la început trebuie menționat faptul că volumul de față reprezintă o versiune redusă și simplificată a tezei de doctorat a autoarei. Lucrarea, analizată din punct de vedere strict „tehnic”, cuprinde două părți: una teoretică, alcătuită din patru capitole, în care se urmărește delimitarea unor aspecte general-teoretice, referitoare la conceptele de personalitate și personaj și, o parte practică, incluzând trei capitole, ce are drept scop identificarea concretă a unor particularități ale interacțiunii dinamice dintre cele două variabile.

Modelul teoretic construit este amplu și complex documentat, din perspective multiple, atât istorice, cât și moderne.

În primul capitol sunt prezentate coordonatele de definire a principalelor concepte cu care operează autoarea: personalitatea, masca și personajul, prin intermediul multitudinii de teorii explicative și interpretative emise până în prezent, în legătură cu acestea. Pornind pe firul etimologic al cuvintelor se constată că, din cele mai vechi timpuri, în variate culturi, termenii personalitate și personaj s-au presupus și definit reciproc, având ca termen mediu *masca*.

Termenul *personalitate* derivă din latinescul *persona*, care se traduce prin mască. Este vorba de masca purtată de actorii romani, în Antichitate. În latină, *persona* este termenul folosit pentru a defini masca actorului, iar personajul desemnează caracterul reprezentat de masca purtată sau incarnată de actor. La greci, una din explicațiile etimologice pentru *persona* este „*prosopon*”, adică mască teatrală. În etruscă, termenul de *personaj* trimite la masca de teatru, obiect folosit simultan la ascunderea feței, dar și la crearea unei alte aparențe.

Cunoscută încă din paleolitic, masca avea inițial o funcție rituală. Regăsită în carnaval sau bal mascat, însă asociată de-a lungul timpului cu diverse funcții sociale și politice, ea va pătrunde în teatrul antic (tragedie și comedie), la început tot cu funcție socială, apoi ca simplu însemn actoricesc (de culoare albă pentru personajele feminine, întunecată pentru personajele masculine). Atribuția sa era aceea de

a înlesni înțelegerea piesei, dând la iveală, în mod convențional, o anume stare sufletească, o anume vârstă și condiție socială. În *comedia dell'arte*, masca va permite publicului să identifice rapid un personaj; în aceste condiții „a se da în spectacol”, devine sinonim cu a-și anula propria personalitate, în favoarea unui personaj cu care, actorul nu are, în principiu, nicio tangență.

În arta interpretării dramatice (teatru și cinema), există mai multe definiții ale termenului personaj, fiecare școală, și chiar fiecare actor, având propria viziune cu privire la respectiva noțiune. De exemplu, școala rusă definește personajul ca fiind „actorul în circumstanțele textului și situației propuse”. Personajul ar fi deci, rezultatul singular pe care un actor – datorită trăirii sale! –, îl exprimă prin interpretarea circumstanțelor pe care i le propune textul. Prin urmare, în funcție de actor, personajul poate avea alte caracteristici (rezultatul poate să difere de la un moment la altul). Într-o operă de ficțiune, termenul personaj, folosit pentru a desemna rolul interpretat de actorul de teatru, descrie o individualitate, o personalitate. Analiza literară psihanalitică clasifică, în general, personajele de ficțiune ca personaje reale cu o psihologie complexă (sau consideră personajul un reflex al temerilor și dorințelor publicului). Din această perspectivă, personajele de ficțiune oferă cititorilor un mijloc de a-și exterioriza dramele psihologice, chiar dacă într-o formă simbolică și hiperbolică.

În mod curent, conceptul de personaj comportă patru accepțiuni de bază: 1. persoană importantă, celebră; somitate; 2. persoană fictivă dintr-o operă literară, protagonist; caracter; 3. rol interpretat de un actor; 4. individ care se distinge prin comportamentul său; altfel spus, aparența.

Actualmente se conturează o nouă viziune asupra personajului. Personajul este definit nu doar prin ceea ce *este* ci, mai ales, prin ceea ce *face* (sufixul „age” al termenilor „*personnage*” fr., „*personaggio*” it., provine din verbul latin „agere”: „agir” = a acționa). El este simultan, identic cu el însuși și în schimbare, plasat în relația dialectică dintre Eu și acțiunea în care se implică; el se construiește în această acțiune, iar relațiile îi determină evoluția. Personajul este considerat în relație cu alte personaje și derivă din raporturile Eului cu societatea. În acest context, se disting două cazuri diferite: 1. în primul caz, relațiile

și cadrele sociale foarte bine stabilite („fiecare își are locul său în societate”), sunt determinante, iar Eul este produsul societății; 2. în cel de-al doilea caz, individul este autonom, iar personajul este un „Ego experimental”. El are stări de conștiință, care sunt produsul unui Eu ce încearcă să se afirme, în pofida împotrivirii societății, „construindu-se” sau „distrugându-se” în această tentativă (cum se întâmplă, de exemplu, cu doamna Bovary, personajul lui Gustave Flaubert).

În abordarea teoretică a conceptului de mască, autoarea începe cu delimitări preponderent filosofice, accentul fiind pus pe importanța și rolul spiritual al măștii, dar și pe cel social, de „re-prezentare” a realității sau de exponent al ambivalenței umane: de ascundere, disimulare, dar în același timp de comunicare, dezvăluire. Prin modificările de orice natură pe care le impune aparenței, masca devine emblema culturală a incertitudinii celei mai profunde, stând mărturie pentru condiția duală a omului. Masca, purtătoare de secrete, este magică și, în același timp, reprezintă o modalitate de comunicare a inconștientului. Ea pune corpul în cuvânt și, în final, îl aduce pe individ în contact cu ființa sa profundă și unificată. Se face astfel trecerea de la mască la conceptul jungian de *persona*, ca arhetip cu rădăcini ancestrale.

Un personaj comun (spre deosebire de un personaj istoric) se poate fonda pe un arhetip specific. Asemenea personaje își au frecvent originea în mitologie, legende sau folclor. Carl Gustav Jung a fost primul care a identificat arhetipurile bazate pe tipurile de istorie. Ulterior, autori ca Joseph Campbell și James Hillman au continuat opera începută de acesta, ilustrând prin scrierile lor că, în anumite condiții, un singur personaj poate „îndeplini” mai multe roluri arhetipale și, mai mult, un personaj complex poate, în fond, să schițeze caracteristicile diferitelor arhetipuri, după exemplul personajelor reale. În sensul arhetipului jungian, „dublul” reprezintă propria noastră „umbră”, care poate exprima partea cea mai autentică a personalității, dar și cea mai ascunsă. Tema dublului este fascinantă, iar ca mărturie stau carnavalurile și balurile mascate, unde modul în care se deghizează o persoană reprezintă adesea Eul său cel mai profund, ce găsește o modalitate de manifestare sub „protecția anonimatului”. *Persona* nu este ceva „real”, susține Maria-Elena Osiceanu, ci doar o

mască a psihicului colectiv, un compromis între individ și societate, având rolul să creeze aparența individului.

Se face apoi o comparație între bovarism, concept introdus de Jules de Gaultier, definit ca jocul „inevitabil” prin care un individ vrea să apară în ochii celuilalt altceva decât este, și conceptul jungian de inflație psihică, de expansiune a personalității dincolo de limite individuale. Gaultier preia conceptul de bovarism de la Gustave Flaubert, care creează din personajul post romantic, Emma Bovary, „femeia conceptualizată”. Prin convenție socială, personajul devine într-o primă fază, *arhetip* (în acest caz personajul este o construcție din trăsături arbitrare) și, apoi, prin recunoaștere ca model sau tip de referință pentru a caracteriza indivizii, se ajunge la un *comportament social*.

După ce examinează personajul prin prisma rolului social, a idealului Eului, ca mască, refugiu, aparență și disimulare, autoarea conchide că personajul este manifestarea în exterior a *personei* și a personalității sau „persoana în rol”, altfel spus, omul care interpretează un rol social. Maria-Elena Osiceanu încheie această parte a expunerii sale cu ideea că între cele două realități psihologice, personalitate și personaj, se instituie o dialectică exprimată prin relații de armonie, comunicare și consonanță, orice disonanță fiind resimțită ca disconfort psihic; creșterea disonanței poate conduce la cazuri patologice de destructurare și dezorganizare a personalității.

În al doilea capitol, personalitatea și personajul sunt abordate din perspectivă psihosocială, trecându-se de la polul individual la polul social. Conceptele de personalitate și personaj sunt analizate în context social, subliniindu-se faptul că trăsăturile de personalitate se definesc și capătă formă ca fapte sau expresii ale relațiilor interpersonale și nu pot fi definite în afara acestora. Astfel, sunt evidențiate implicațiile conceptelor de status și rol social, în formarea și dezvoltarea imaginii de sine și a identității personale, precum și dialectica identitate personală *versus* identitate socială, în constituirea imaginii de sine. Se constată că dualitatea identitate de sine–identitate socială, ca fațadă sau mască, este o condiție *sine qua non* în formarea conceptului de Eu.

Relațiile interumane sunt minuțios analizate, punându-se accent pe faptul că, în măsura în care un individ poate să-l perceapă pe celălalt

ca pe o ființă exterioară și diferită de el, poate să-și perceapă interiorul ca pe o unitate fizică și psihologică; dialogul cu sine este posibil numai dacă alteritatea rămâne permanentă. De asemenea, alteritatea este implicată în procesul de reducere a alterărilor identității personale sub forma a trei factori psihologici: sentimentul încrederii în sine, sentimentul stimei de sine și aprecierea celuiilalt. În același capitol, se arată că procesul prin care oamenii își formează impresii despre alții este similar procesului prin care își formează impresii despre ei înșiși. Din această rațiune, se consideră că studiul proceselor prin care îi percepem pe ceilalți ar putea fi util în înțelegerea fenomenului de autopercepție.

În capitolul trei, autoarea se concentrează pe dinamica relației personalitate-personaj, din perspectiva mecanismelor de apărare și adaptare. Referitor la dinamica intrapsihică a mecanismelor de apărare sunt prezentate, mai întâi, defensele Eului, al căror scop vizează reducerea sau suprimarea oricărei modificări ce ar putea afecta integritatea, consistența și coerența personalității. Apoi se face o introducere în procesele de coping. Autoarea aduce în prim plan o viziune complexă asupra interacțiunii dintre cele două procese, analizând disputele în ceea ce privește contradicțiile și similitudinile dintre acestea: mecanismele de apărare și procesele de coping au fost abordate în paralel, nu de puține ori fiind puse în relație de opoziție. Primele au fost considerate inconștiente și involuntare (perspectiva psihanalitică), iar ultimele, conștiente și voluntare (perspectiva cognitiv-comportamentală). Ea apelează la mai multe argumente pentru a evidenția că, în realitate, mecanismele de defensă și procesele de coping au un caracter complementar, ambele îndeplinind funcții adaptative. Referitor la formele socializate, se menționează defensele sociale și mecanismele de apărare transpersonale care trimit la limita de expansiune a Eului; ele apar ca o combinație a mecanismelor de apărare individuale existente la un număr mare de indivizi și sunt puse în slujba Eului social.

În capitolul patru, personalitatea și personajul sunt abordate la limita dintre normal și patologic. Maria-Elena Osiceanu pune problema implicării constructului de personaj în „normalitatea” psihică și, în acord cu teoria lui Alfred Adler, evidențiază faptul că la nivel patologic, personajul este o ficțiune pe care o construiește un individ pentru a face față într-un mod „inadaptat” unor situații de

viață. Astfel, nevroticul este victima orientării pe care și-a ales-o singur, al propriei ficțiuni, ce are drept urmare o disociere aparentă a personalității, cauzată de dorința de a satisface atât exigențele lumii reale, cât și pe cele ale propriilor interese. Pe de altă parte, bolile simulate reprezintă o adevărată „mască” a bolnavului, care ascunde complexitatea personalității, admițând o dualitate inautentică, o imagine ce nu corespunde nici cu imaginea de sine, nici cu imaginea pe care o au ceilalți despre sine. Nevroticul „se prezintă, se reprezintă și totodată este reprezentat”.

Partea teoretică a studiului finalizează cu identificarea unor „entități psihice”, rezultate din interacțiunea personalității cu personajul, de la personalitatea introvertită și extravertită, la diferitele „alterări” și „accentuări” ale trăsăturilor de personalitate, până la tulburările de personalitate ca entități nosografice. Dovedind o cunoaștere sistematică și temeinică a problematicii personalității, la care se adaugă o vastă deschidere culturală, autoarea surprinde cititorii prin modalitatea în care îmbină rigoarea științifică și metafora literară, în sesizarea celor mai subtile nuanțe ce caracterizează personalitatea introvertită, personalitatea accentuată, personalitatea instabilă, personalitatea „ca și cum”, personalitatea falsă, personalitatea narcisică, personalitatea multiplă (dedublată) și personalitatea convertită.

Rezultatul cercetărilor autoarei este exprimat sintetic în cea de-a doua secțiune a lucrării. Modelul experimental este bine structurat și fundamentat științific, desfășurat pe mai multe planuri care converg în scopul clarificării aspectelor privind interacțiunea dinamică și condiționarea reciprocă dintre personalitate și personaj. În context, sunt articulate trei axe de studiu: axa principală cu polii individ versus grup, și două axe secundare care dau consistență cercetării: axa conștient–inconștient și axa normal–patologic, constituind un cadru de referință unitar și bine delimitat, cu elemente moderne de definire, studiere și abordare a relației dintre personalitate și personaj, în multiplicarea de sensuri ale condiției de personaj. Pe lângă „ineditul” abordării, trebuie subliniate acuratețea și valoarea cercetării întreprinse, contribuțiile moderne și originale, în plan teoretic și aplicativ.

Prin contribuția importantă pe care o aduce la cunoașterea personalității umane, a arhitecturii interne și a relațiilor complexe dintre

diferitele entități psihice care o compun, prin modelele teoretice și experimentale propuse, dovedind o înaltă ținută științifică, lucrarea de față reprezintă garanția unei cariere frumoase în psihologie.

Cartea se constituie într-o adevărată pledoarie pentru dezvoltarea, înțelegerea și acceptarea „Eului autentic”, întrucât își propune să înfățișeze publicului cititor – chiar și în manieră implicită –, un tablou „cosmetizat” al resorturilor ipocriziei și imposturii umane. Rolul ei final este să ne pună în fața ochilor o oglindă și să ne invite la reflecție și (auto)contemplare. Fără a devoala cu totul, prin acest cuvânt introductiv, importanța sau enigmele fantasmelor individuale și colective ale „deghizării”, considerăm că ascultând îndemnul autoarei, cu siguranță vom avea de câștigat.

În fine, un ultim „compliment” pe care-l vom face lucrării se referă la o anumită nevoie estetică, reflectată prin încercarea de a transpune într-un limbaj viu și accesibil, concepte și interpretări științifice, transformate frecvent în „figuri de stil”, din dorința de a urca înțelesurile fiecărei fraze cu o treaptă mai sus decât cea pe care o așează cuvintele. Sperăm că *Personalitate și personaj* va avea impactul dorit, fie și în cadrul unui „cerc restrâns”, rezervat (cel puțin teoretic!) specialiștilor...